

Tankar och erinringar kring vännen Karl Lärka 1892—1981

”Det var en stor lycka för mig, när jag i seklets början som helt ung fått min första cykel och med den kunde ta mig i väg ut i lite vidare cirklar från Sollerön. Jag minns en av mina första turer som gick till Vattnäs och sjöstranden där. Jag hade hoppat av cykeln och stod och såg ut över Orsasjöns vatten med alla dess holmar och de blå bergen i bakgrunden. Vid sjöstranden betade några kor. Ett par halvt murkna och överbevaxta båtskrov stack upp just där korna gick. Det var två storbåtar. Långsträckta och smäckra låg de fastväxta i strandens torv med för och stäv ännu pekande mot skyn.”

Det var ungefär vid jultiden 1980 som Karl Lärka, då 88-årig, berättade för mig om den här händelsen. Synen av de två båtskroven hade han aldrig glömt. Samma syn, som för andra inte betydde just någonting alls, hade för Karl ett klart budskap och en stark uppfordran.

Karl Lärka, som från början utrustats med en särskild känslighet och ett lyhört sinne, infostrades i den genuina kulturen främst genom sin morfar Olhans Mas, som var en stark personlighet och ägde en lysande berättarförmåga. Morfadern fick ersätta fadern, som hastigt och under tragiska omständigheter gick bort, medan Karl var i de första tonåren. Faderns bortgång innebar en svår prövning för Karl.

Det var i den djupa förtvivlan han då kände, som han instinktivt sökte tröst i ensamheten ute bland Bjärsåkerns kullar. Han visste inte då, att denna natursköna plats belägen mitt på Sollerön verkligen var ett gravfält, men han kände ändå, att den hade en stark dragningskraft på

honom. Vilande i gräset mellan ett par rösen grät han ut sin smärta utan att veta, att under honom sov fäderna i sina storbåtar, överhöljda av åkerns sten och mull. Storbåtar och kyrkbåtar, som någon kallat vår tids vikingaskepp, var för Karl ett bland många tecken på, att just i hembygden fanns en långt rikare historia än någon då vågat tänka sig.

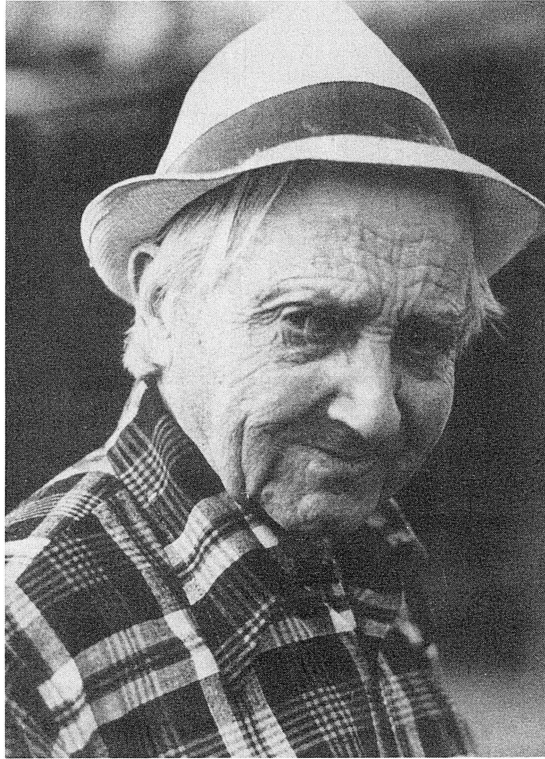
Det muntliga arvet, kunskapen om de rika traditionerna, som förmedlats av morfadern, medvetandegjordes främst genom den första folkhögskolekursen på Sollerön 1905, där Karl deltog som 13-åring.

Inspirerad av den nya tidens anda genom denna Uno Stadius' första folkhögskolekurs och genom kurser på Brunnsviks folkhögskola 1915—16 gav sig Karl ut för att dokumentera sin egen historia. Han hade skaffat sig en enkel kamera och lärt sig fotograferingskonsten av vännen Johan Öhman på Brunnsvik. Genom brevkurser hade han lärt sig steno-grafering. Nu blev fotograferandet jämsides med uppteckningar i intervjuform det huvudsakliga dokumentationsarbetet. Man kan utan vidare säga, att Karl Lärka blev en av de främsta skildrarna av övre Dalarnas bondekultur, och det av flera orsaker. Han ägde konstnärlig skicklighet och begåvning, och han var hjälpt av att vara en av "de egna". Det var sitt eget folk han skildrade. Han kände sina sagesmän, och han talade med dem på deras eget språk.

"Det har sagts: 'Yvs ej över fädrens ära, envar har dock blott sin. Kan du ej spänna bågen är han ej din!' — Vi gjorde kanske klokt i att allt emellanåt erinra oss dessa hälsosamma ord. Men må vi ej heller glömma vilket värde och vilken rent praktisk betydelse det kan ha, att vi lär oss vad som är vårt eget fädernearv och förstå att bygga vidare på sådana traditioner och då veta i vad mån vi våga tro stort om oss själva och vårt eget."

Detta läser jag ur en av Karls egna föreläsningar, som han höll till sina skioptikonbilder någon gång i slutet av 1920-talet. Karl använde alltså själv sitt insamlade material under omfattande föreläsningsturnéer, först i hembygden och sedan lite varstans i landet, framför allt i Norrland. Denna verksamhet ägnade han sig åt under några vinterhalvår, innan husbondesysslan i Östnor band honom.

Under de intensiva åren på 1920-talet lyckades Karl förvärva ett stycke intill Bjärså kern. Dit flyttades ett uråldrigt härbre (1500-tal), ett arv efter morfadern. Samtidigt uppfördes den numera välkända Lärkastugan på samma tomt.

*Karl Lärka.
Foto Kaisa Bäcklund.*

Någon tid därefter upptäcktes gravarna på Bjärså kern, en skakande händelse i Karls liv. Upptäckten förde med sig en livslång kamp för Karl. Många gånger ensam och oförstådd kämpade han för gravfältets fredande och bevarande. Än i denna dag, efter mer än femtio år, har frågan inte fått sin slutgiltiga lösning.

”Hur nu förstå allt detta? Så många landsantikvarier (5), så många riksantikvarier (4), så många landshövdingar (5) under denna långa tid som skiftet pågått och ändå få lov att nå en sån’ botten som nu, innan frågorna i hela deras vidd måste komma upp igen.

Men hur bli ansvaret och skötseln i fortsättningen? Vem kommer nu att skriva gravfältens och fornminnesområdets historia? Intressant material från olika skiftessammanskomster, arkeologi- och naturvårds-

intressen och olika gruppers syn på saken finns i massor (bland allt annat de, som förgäves velat dra saken ända upp till Hans Majestät Konungen- arkeologen).

Och vad händer nu i fortsättningen om stridigheterna ska fortsätta som hittills? Ska striden bli inte bara '30-åriga kriget' — utan sekellångt? 1980 är det 59 år sedan det första stora fyndet gjordes. Hur lång tid innan vi ser resultatet av de nya upplägningarna med alla deras remissinstanser?" (Citat av Karl midsommaren 1980.)

Det mesta av Karls samlade material om "fäder och fädernearv", som han uttryckte det, är ändå tämligen okänt för de flesta. När jag nu fått hans förtroende att sammanställa en del till en ny bok, tycker jag mig stå inför en oerhörd och fascinerande uppgift. I de kulturhistoriskt ytterst värdefulla uppteckningarna träder fram människor, födda för 150 år sedan eller ännu tidigare! De talar direkt till läsaren ur de ordagrant förda stenogrammen liksom från en bandinspelning. Men det som fascinerar mig minst lika mycket är Karls egna uppsatser och betraktelser. Mängder av tättskrivna små blå anteckningsböcker vittnar också om, att Karl läst mycket. Dessa böcker är nämligen fyllda av citat ur litterära och vetenskapliga verk inom religion, historia, psykologi och filosofi.

I alla hans anteckningar finna åtskilliga sidoanmärkningar. Dessa är många gånger mer intressanta än själva huvudmaterialet. Där ifrågasätts huvudtexten: Kunde det inte vara så, kunde man inte dra den eller den slutsatsen, eller "vad säger de lärde", som han uttryckte sig. "De lärde" återkommer han ofta till. Dem hade han stiftat personlig bekantskap med under många skeden i sitt långa liv. "De lärde" använde sig av hans praktiska och genuina vetande när gravfälten upptäcktes, och han beledsagade dem på många av deras forskningsresor. "Vad säga de lärde" innehåller både självklar respekt och ironi, respekt vad gäller deras insamlade kunskaper och ironi över deras tillämpning av dem. "När man vädjat om hjälp eller gett dem material, gör de bara knappologi av alltsammans", säger han uppgivet.

Man ser en klar linje i allt vad Karl har skrivit. Han var sanningssökaren. Han sökte livsåskådning och tro hos de gamla sagesmännen, han sökte något, som räckte vidare och längre än samtidens bokstavstro och sekterism. Han sökte sanningen om sina fäder och fädernearvet. Naturen, människorna, historien gav honom vidsyn och djup i tanken.

”Hur såg då Bjärsåkerns och Lundgårdets gudar och gudsbegrepp ut, eller var det något alls? Var de hedningar i en sämre eller kanske bättre bemärkelse? Har inte all tro utgått från att alla tider haft såväl adel som krymplingar då det gäller gudsbegreppet. Den enkla människan såväl som den väldiga, vägen kan vara enkel eller tillkrånglad, primitiv eller mera utvecklad. Ack ja, är det inte likadant den dag som är — själva bibeln talar bäst därom!”

Tomten på Klikten, från vilken himlens stora sceneri ständigt skiftar karaktär över den vidsträckta utsikten, blev för Karl den käraste platsen. Där hämtade han den kraft och inspiration han behövde.

”Den samlande punkten”, så kallade redan dr Gustav Hallström stugan, då gravfälten upptäcktes 1928.

I en av de talrika anteckningsböckerna, en från 1976—77, läser jag följande om ”den samlande punkten”:

”Boken Karl Lärkas Dalarna hade gett Dalarnas författarförening anledning att kalla mig till hedersledamot och till mig överlämna ’Stjernhielms bunke’. Detta på Stackmora pensionat i Orsa. Jag ’done-rade tillbaka’ denna ’Stjernhielms bunke’ med orden: ’Där har ni en grundplåt till den önskade Dalarnas författargård, se nu bara till att den växer vidare!’”

Karls tanke med Kliktenområdet framgår klart i hans efterlämnade skrifter och har också framgått ur hans egen mun. Men få är de, som verkligen har hört vad han har sagt: ”De efterkommande må fortsätta arbetet. Plantera fruktträd, låta landskapets författare, forskare, arkeologer och andra, fritt skapande personer få hämta inspiration och ostörd ro i stugan. Må bygdens egna där ha en plats för samling och enskild tillflykt.”

”Den samlande punkten” var Karls storsinta och klarsynta tanke. Måtte den också förverkligas!

Greta Jakobsson